

สาขาวิชาปรัชญาการศึกษา

ปรัชญาและปรัชญาการศึกษา

The American Heritage Dictionary of the English Language (1974) ได้อธิบาย **ความหมายของปรัชญา** (Philosophy) ไว้ว่า

1. (ก) รักและแสวงหาความรู้ความเจริญ (ปัญญา-ฉลาด) ด้วยวิธีการแห่งปัญญาและวินัยในตนเองอย่างมีศีลธรรม (Love and pursuit of wisdom by intellectual means and moral-self disciplines)

(ข) การค้นหาเหตุและกฎที่อยู่เบื้องหลังของความจริง (ค้นหาเหตุและกฎของความจริง : The investigation of causes and laws underlying reality)

2. การค้นหาธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ที่อยู่บนรากฐานของการให้เหตุผลทางตรรกศาสตร์มากกว่าวิธีการทางประจักษ์หรือข้อมูลเชิงปริมาณ (Inquiry based on logical reasoning rather than empirical methods)

3. ศาสตร์สาขาหนึ่งที่ประกอบด้วย ตรรกศาสตร์ จริยศาสตร์ (ความดี คุณธรรม จริยธรรม ความสุข) สุนทรียศาสตร์ (ความงาม) อภิปรัชญา (ความจริงแท้ของสรรพสิ่ง) และญาณวิทยา (The science composing logic, ethics, aesthetics, metaphysics and epistemology)

สำเริง บุญเรืองรัตน์ (2549 :1) ได้อธิบายปรัชญาแต่ละสาขาดังนี้

1. ตรรกศาสตร์ เป็นสาขาของปรัชญาที่ว่าด้วยการให้เหตุผลอย่างสมเหตุสมผล การตรวจสอบการให้เหตุผลว่าสมเหตุสมผลหรือไม่

2. จริยศาสตร์ เป็นสาขาของปรัชญาที่ว่าด้วยความสุข ความดี ความถูกต้อง การประพฤติ

การปฏิบัติตนที่เหมาะสม และการค้นหาเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

3. สุนทรียศาสตร์ เป็นสาขาของปรัชญาที่ค้นหาเกี่ยวกับความงาม ธรรมชาติของความงาม เกณฑ์ในการวินิจฉัยความงาม

4. อภิปรัชญา เป็นสาขาของปรัชญาที่ค้นหาความจริงของสิ่งที่มีอยู่ธรรมชาติของสิ่งที่มีอยู่สมบัติของสิ่งที่มีอยู่ ความจริงเกี่ยวกับสากลโลกหรือจักรวาล

5. ญาณวิทยา เป็นสาขาของปรัชญาเกี่ยวกับกำเนิดของความรู้กำเนิดของความจริง สภาพของความจริง การทดสอบความจริง การรู้ความจริง

ปรัชญาการศึกษาเป็นปรัชญาประยุกต์ที่แตกหน่อขึ้นมาจากปรัชญาแม่บทอันได้แก่ศาสตร์ทั้ง 5 สาขา นั้น

ถ้านักปรัชญาคิดค้นหาคำตอบได้ว่ามนุษย์คืออะไร มนุษย์มีองค์ประกอบอะไร จุดมุ่งหมายสูงสุดของมนุษย์คืออะไร มนุษย์ที่ดีปฏิบัติเช่นไร ความดี ความสุข ความยุติธรรม ความงามคืออะไร มนุษย์แสวงหาความรู้ได้อย่างไร แล้วนักปรัชญาผู้นั้นก็อาจมาคิดถึงปรัชญาการศึกษาซึ่งเป็นสาขาวิชาที่แตกหน่อออกมาจากปรัชญาแม่บท เหล่านี้ว่า การศึกษาคืออะไร จุดมุ่งหมายของการศึกษาคืออะไร แนวนโยบายหลักของการศึกษาเป็นอย่างไร และสิ่งที่ควรศึกษาคืออะไร วิธีการให้การศึกษแก่มนุษย์ทำได้อย่างไร มีวิธีสอนอย่างไร

ดังนั้น ปรัชญาการศึกษา คือศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความหมายและความมุ่งหมายของการศึกษา แนวนโยบายหลักของการศึกษาและวิธีการของการศึกษา

นักปรัชญาท่านใดที่คิดหาคำตอบของปรัชญาได้แล้ว และนำมาคิดปรัชญาการศึกษาต่ออีกด้วย ถือว่าท่านนั้นเป็นทั้งนักปรัชญา และนักปรัชญาการศึกษา ดังเช่นเพลโตในสมัยกรีกโบราณ

ถ้าท่านได้นำปรัชญาแม่บทของนักปรัชญาท่านใดหรือกลุ่มใดมาคิดต่อเพื่อกำหนดเป็นปรัชญาการศึกษา เรียกท่านนั้นว่า นักปรัชญาการศึกษา ดังเช่น ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี อดีตอธิการ วิทยาลัยวิชาการศึกษาได้นำหลักพุทธธรรมมาสร้างเป็นปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ เป็นปรัชญาการศึกษาไทยได้อย่างมีระบบเป็นครั้งแรกดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“ปรัชญาการศึกษานั้นย่อมแตกหน่อออกมาจากปรัชญาอันเป็นแม่บท พุทธอีกทีหนึ่งก็คือปรัชญาการศึกษานั้นย่อมมีรากฐานตั้งอยู่บนปรัชญาอันเป็นแม่บทหรือจะพูดอีกสักทีหนึ่งก็คือ เป็นการนำเอาความคิดเห็นบางประการที่เหมาะสมมาจากปรัชญาแม่บทมาประยุกต์และร้อยกรองเข้าให้เป็นระบบที่ดีเพื่อจะได้ศึกษาเล่าเรียนกันและนำไปใช้ปรับปรุงระบบการศึกษาอีกด้วย (สาโรช บัวศรี, 2529)

ศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี (สาโรช บัวศรี, 2528) ได้เสนอปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ดังตาราง 1 ตาราง 2 และตาราง 3

ตาราง 1 ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ของศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี

โครงสร้างอย่างหนึ่งของปรัชญาการศึกษา	หัวข้อธรรมะในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง	ปรัชญา
1. ความหมายของการศึกษา	- ชั้น 5 - อกุศลมูล - ชีวิตที่ดีสูงสุดหรือนิพพาน	การศึกษา คือ การพัฒนาชั้น 5 เพื่อว่าอกุศลมูลจะได้ลดน้อยถอยไปและได้บรรลุชีวิตที่ร่มเย็นตามควรแก่กรณี
2. ความมุ่งหมายของการศึกษา	นิพพาน	บูรณาการ (หรือชีวิตที่ร่มเย็น)

โครงสร้างอย่างหนึ่งของปรัชญาการศึกษา	หัวข้อธรรมะในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้อง	ปรัชญา
3. แนวนโยบายหลักการศึกษา (หรือทำอะไรชีวิตจึงจะเป็นไปตามความหมายของการศึกษา)	มรรคมีองค์ 8 หรือซึ่งย่อลงได้เป็น 3 ข้อ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา	แนวนโยบายทั้ง 3 ประการของการศึกษา (ศึกษาตนเอง ; ศึกษาสิ่งแวดล้อม ; ศึกษาจริยธรรม จริยธรรมย่อมช่วยให้อันตร-กิริยาระหว่างตัวเองกับสิ่งแวดล้อมเป็นไปในทางที่สงบและร่มเย็น กล่าวคือ จริยธรรมช่วยทำให้อกุศลมูลลดน้อยถอยไป
4. วิธีการของการศึกษา	- อริยสัจ 4 - กิจในอริยสัจ 4	เอาขั้นตอนทั้งสี่ของอริยสัจและกิจในอริยสัจมาประยุกต์ใช้เป็นวิธีสอนเรียกชื่อว่า “วิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ”

ตาราง 2 ขั้นตอนทั้งสี่ของอริยสัจ

ขั้นตอนทั้งสี่ของอริยสัจ	กิจในอริยสัจสี่ 4
1. ทุกข์ (ความทุกข์ ; สภาวะที่บีบคั้น บกพร่อง : ความปรารถนาไม่สมหวัง)	1. ปริญญา การศึกษาให้รู้จัก ให้เข้าใจชัดตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่ การทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตของปัญหา หรือความทุกข์
2. สมุทัย (สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหาทั้งสาม)	2. ปหานะ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป ได้แก่ การแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหา คือการกำจัดตัณหาให้สิ้นไป
3. นิโรธ (ภาวะที่ตัดขาดดับสิ้นไป หลุดพ้น เป็นอิสระ คือ นิพพาน)	3. สัจฉิกิริยา การทำให้แจ้ง คือการเข้าถึงหรือบรรลุ การบรรลุจุดหมายที่ต้องการ ได้แก่ การเข้าถึงภาวะที่ปราศจากปัญหา แจ่มในวิธีการที่จะกำจัดปัญหาหรือทุกข์
4. มรรค (ข้อปฏิบัติให้ถึงความทุกข์ดับ เรียกอีกอย่างว่า ทางสายกลาง หรือ มัชฌิมาปฏิปทา)	4. ภาวนา การทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมายได้แก่ การลงมือแก้ไขปัญหตามแนวทางของข้อปฏิบัติเพื่อจะได้บรรลุถึงความดับทุกข์

ตาราง 3 วิธีสอนตามขั้นตอนทั้งสี่ของอริยสัจ

ขั้นของอริยสัจ 4	กิจในอริยสัจ 4	วิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ (ให้ดูคำอธิบายของอริยสัจและกิจในอริยสัจที่กล่าวแล้ว พร้อมกันไปกับการกำหนดวิธีสอนนี้)
1. ทุกข์	1. ปริญญา	1. ขั้นกำหนดปัญหา (หรือขั้นทุกข์) ครูช่วยนักเรียนให้พิจารณาดูปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง ด้วยความรอบคอบ และพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหา ซึ่งนักเรียนจะต้องคิดแก้ไขให้ได้
2. สมุทัย	2. ปหานะ	2. ขั้นตั้งสมมุติฐาน (หรือขั้นสมุทัย) ก. ครูช่วยนักเรียนให้พิจารณาด้วยตนเองว่าสาเหตุของปัญหาที่ยกขึ้นมากล่าวในขั้นที่ 1 นั้นมีอะไรบ้าง ข. ครูช่วยนักเรียนให้เกิดความเข้าใจว่าในการแก้ปัญหาใด ๆ นั้นจะต้องกำจัดหรือดับที่ต้นตอหรือแก้ที่สาเหตุของปัญหาเหล่านั้น ค. ครูช่วยนักเรียนให้คิดว่าในการแก้ที่สาเหตุนั้น อาจจะทำอะไรได้บ้างคือกำหนดสิ่งที่จะกระทำนี้เป็นข้อ ๆ ไป
3. นิโรธ	3. สัจฉิกิริยา	3. ขั้นการทดลองและเก็บข้อมูล (หรือขั้นนิโรธ) ก. สัจฉิกิริยา หมายถึง การทำให้แจ้งหรือให้บรรลุจุดหมายที่ต้องการ ทำอย่างไรจึงจะทำให้แจ้งได้ ถ้าเจริญรอยตามพระพุทธองค์ก็ต้องกระทำด้วยตนเอง จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงลองวิธีการต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง เช่น โยคะ ตบะ และทรงอดพระกระยาหาร เป็นต้น เมื่อทรงเห็นว่าวิธีเหล่านี้ไม่อาจบรรลุจุดหมายที่ต้องการได้ จึงทรงใช้วิธีการวิปัสสนากรรมฐาน ดังนั้น ในการสอนขั้นนี้ครูต้องช่วยให้นักเรียนได้กระทำหรือทำการทดลองด้วยตนเองตามหัวข้อต่าง ๆ ที่ได้กำหนดไว้แล้วว่า จะกระทำดังในขั้นที่ 2 ข้อ ค. ข. เมื่อทดลองได้ผลประการใด ต้องบันทึกผลของการทดลองแต่ละอย่าง

ชั้นของอริยสัจ 4	กิจในอริยสัจ 4	วิธีสอนตามขั้นทั้งสี่ของอริยสัจ (ให้ดูคำอธิบายของอริยสัจและกิจในอริยสัจที่กล่าวแล้ว พร้อมกันไปกับการกำหนดวิธีสอนนี้)
4. มรรค	4. ภาวนา	<p>4. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปเป็นแนวทาง (หรือขั้นมรรค)</p> <p>ก. จากการทดลองกระทำด้วยตัวเองหลาย ๆ อย่างนั้นย่อมจะได้ผลออกมาให้เห็นได้ชัด ผลบางประการจะชี้ให้เห็นว่าแก้ปัญหาได้บ้าง บางประการแต่ไม่ค่อยชัดเจนนักส่วนผลที่ถูกต้องจะชี้ให้เห็นว่าแก้ปัญหาได้แน่นอนแล้วและได้บรรลุจุดหมายแล้ว ได้แนวทางหรือข้อปฏิบัติที่เราต้องการ เหล่านี้หมายความว่าจำเป็นต้องวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้อันที่ 3 ข้อ ข. นั้นจนเห็นแจ่มแจ้งว่าทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาที่กำหนดในขั้นที่ 1 ได้สำเร็จ</p> <p>ข. จากการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้จะทำให้เห็นว่าสิ่งใดแก้ปัญหาได้จริง ต่อไปก็ให้สรุปการกระทำที่ได้ผลนั้นไว้เป็นข้อ ๆ หรือเป็นระบบ หรือเป็นแนวทางปฏิบัติ แล้วให้ลงมือกระทำหรือปฏิบัติอย่างเต็มที่ตามแนวทางนั้น โดยทั่วกัน</p>

สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

บรรณานุกรม

- สาโรช บัวศรี. (2529). **การศึกษาค้นคว้าทางปรัชญา**. บรรยาย ณ สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง ราชบัณฑิตยสถาน.
- สาโรช บัวศรี. (2528 : 20-39). “ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์” ใน สมาคมการศึกษาแห่งประเทศไทย
- สาโรช บัวศรี กับศึกษาศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์** กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองการพิมพ์.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549 : 1) “ว่าด้วยปรัชญา” ใน สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549) **ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- The American Heritage Dictionary of the English Language.** (1974). New York : American Heritage Publishing, Inc and Houghton Mifflin Company.

ปรัชญาการเมืองในวรรณคดีไทย (ต่อ)

วรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาได้ฉายแสงศาสตร์แห่งรัฐไว้อย่างชัดเจนตั้งแต่ กำเนิดพระมหากษัตริย์ เป้าหมายของการปกครองรัฐ ยุทธศาสตร์และการดำเนินการปกครอง เริ่มตั้งแต่กำเนิดชุมชนตั้งที่พรรณนาไว้ใน **ลิลิตโองการแข่งน้ำ** ว่าภายหลังที่ฝนตกลงมาดับไฟที่กำลังไหม้โลกแล้วก็เกิดมีแผ่นดินภูเขา ต้นไม้ พระอาทิตย์ พระจันทร์ และดวงดาว ดังแต่เก่ากลืนไอนดินหอมลอยไปบนสวรรค์ พวกเทวดาพากันลงมากินดิน แล้วเสื่อมฤทธิ์กลับไปสวรรค์ไม่ได้ ก็เลยเกิดเป็นชุมชนขึ้นมา แต่ไม่มีผู้ใดปกครอง จึงต้องเลือกผู้มียศขึ้นเป็นพระราชา ดังความว่า

“บมีผู้ดื้อนแต่งบรรณา จึงต้องเลือกผู้ยิ่งยศเป็นราชาอะคร้าว เรียกนามสมมติราชเจ้า จึงตั้งท้าวเจ้าแผ่นดิน”

กาลเวลาผ่านไป สังคมก็เปลี่ยนแปลงไปใน **ลิลิตยวนพ่าย** ได้แบ่งความเปลี่ยนแปลงของสังคมออกเป็นสี่ยุค คือ

1. กฤตยุค
2. ไตรดายุค
3. ทวาบรยุค
4. กสิยุค

1. กฤตยุค มีอายุ 178,000 ปี โดยที่ไม่รู้ว่าเริ่มมาแต่ใด เป็นยุคที่ผู้คนมีศีลธรรมมั่นคง จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “สัตยยุค” ผู้คนทำแต่กุศลกรรมไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่มีโรค ไม่มีศึก ไม่มีโมหะ ไม่มีการทุจริต ไม่มีการทะเลาะวิวาท หรือโกรธเกลียดชังกันและกัน ไม่มีการค้าขาย ถ้าอยากได้สิ่งใดใจนึกเอาได้ตามที่ปรารถนา

2. ไตรดายุค มีอายุ 1,296,000 ปี ในยุคนี้อายุขัยได้เสื่อมถอย ลงไป 1 ส่วน ใน 4 ส่วน เริ่ม

มีพิธีกรรม ผู้คนปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ เพื่อประโยชน์แห่งตน

3. ทวาบรยุค มีอายุ 864,000 ปี สัตยธรรมเสื่อมถอยลงไป 2 ส่วนใน 4 ส่วน ผู้คนดำรงสุจริตธรรมน้อยลง กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหาและภัยต่าง ๆ ก็มากขึ้นทำให้ผู้คนมีความทุกข์

4. กสิยุค มีอายุ 432,000 ปี ปัจจุบันนี้ถือว่าอยู่ในกสิยุคสัตยธรรมเหลืออยู่เพียง 1 ส่วนใน 4 ส่วน เท่านั้น มีทุกข์ภัยต่าง ๆ นานา ผู้คนมีความประพฤติเสื่อมลงไปตามลำดับใน **ภาพย์ห่อโคลงนิราศธารโศก** ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ได้พรรณนาถึงสี่ยุคเชิงอุปมาอุปไมย ไว้ว่า

“กฤตยุคสุขสบายจริง ทั้งชายหญิงสิ่งเกษมสรรพ
นฤไทยไม่พรางกัน อยู่ชื่นชมสมสำราญ ฯ

กฤตยุคเปนสุขแท้	ทรงธรรม
บุรุษสัตริหรือเกษมสรรพ	สวัสดิ์ล้ำ
นฤไทยไม่พรางกัน	รักร่วม
สมสู่สนิทเสน่ห้ซ้ำ	สิ่งสิ่งสำราญ ฯ

ไตรดายุคพระรามา	จากสีดาอาโหมสมร
พระผลาญยักษ์มารมรณ	ได้สีดาอาองค์คืน ฯ

ไตรดาราเมศร้าง	แรมอร
องค์สีดาดวงสมร	หลากหน้า
พระผลาญหมู่มารมรณ	ลาญชีพ
ได้สีดาสมรหน้า	อาเคล้ำคสิ่งองค์ ฯ

ทวาบรยุคพระอนิรุทธ	จากนงนุชนางอุษา
สองคร่ำรำไศกา	นานมาใช้ได้นางคืน ฯ

ทวารบรกลอนกล่าวอ้าง อนิรุทธ
จากอุษาสมรณฺช แหบให้
สองครวญป่วนโศกสุด แสนสเน่ห์
ยามเมื่อนานมาได้ แนบน้องครองคืน ฯ

กสิยุคเริ่มจากเจ้า เมื่อใดเล่าจะกลับมา
ไอน้องของพี่อา ไกลพี่แล้วแก้วกลอยใจ
กสิยุคเริ่มจากน้อง นางพงา
ไอนจะกลับคืนมา เร่งแคล้ว
ไอน้องของเรียนอา พลัดพราก
ไกลพี่น้องน้องแก้ว สวาทกล้ากลางใจ ฯ”

เมื่อเข้าสู่กสิยุค ดังนั้นจึงต้องอัญเชิญพระ
นารายณ์ หรือไมก็พระอิศวร พระพรหม หรือพระ
โพธิสัตว์ มาเป็นกษัตริย์ปกครองกรุงศรีอยุธยา เพื่อ
ดับทุกข์ บำรุงสุข ดังที่มีโคลงกลอนสะท้อนความคิด
นี้ไว้ใน **โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์
มหาราช** ว่า

“ศุภิตริเนตรเวือง เรื่องฤทธิ์
พรหมเมศแมนสรวงสิทธิ์ สีเกล้า
เชิญพระบันทมนิทร์ เหนือนาค
มาสำราญทุกขเร้า รุ่งฟ้าดินขจร”

ใน **นิราศนครสวรรค์** พรรณนาว่า

“นานาเนกกลิ่น นาวา
งามเลิศแลเห็นหา ยากแท้
นารายณ์เสด็จแสดงมา ครองโลกย์
ทั่วทั้งแดนภพแท้ แพ้วฟ้าดินขจร”

ด้วยเหตุที่พระราชา คือพระเป็นเจ้าของเจ้าเสด็จ
มาปราบทุกข์เข็ญ พระองค์จึงทรงไว้ซึ่งทศพิธราช
ธรรมและเป็นพระราชาที่ทรงสามารถในการปราบ

อริราชศัตรู ปราบยุคเข็ญต่าง ๆ ได้ ดังมีโคลงกลอน
บรรยายไว้ เช่นใน **ลิลิตยวนพ่าย** ว่า

“พระทรงธรรมมิศรแม่ พระธรรม
พระแก้วนกลไกรสร แก้วนกล้า
พระญาณปางพันแสง แสงรอบ เรืองแฮ
พระเกษมมาเสมอหล้า สีแดน
พระมามลายโคกหล้า เหลือสุข
มาตรยกไตรภพฤ ว่าได้
พระมาบรรเทาทุกข ทุกสิ่ง เสนบแฮ
ทุกเทศทุกท้าวไท นอบเนื่อง ฯ”

คำสอนอันมีค่าที่พระราชาทรงปฏิบัติคือ คำ
สอนที่ปรากฏชัดใน โคลงท้าวทศรถสอนพระราม
พระราชนิพนธ์ของพระนารายณ์มหาราช ที่ทรงให้
โอวาทไว้ว่า

๑๑ ทศรถยศยั้งไท่ ทุกสถาน
ชมชิตสนิทเสน่ห์การ เลิศแล้ว
ในพระชนมานสาร รามเทพ
เรียกร้องสนองเสนอกแก้ว ลูบไล้ประโลมสอน ฯ

๑๒ เจ้าจักรักราษฎร์เลี้ยง บุรีรมย์
ให้สุขศรีปรีดีชม ชอบใช้
เสมอบุรินทร์อินทร์อุดม พรหมเมศ
อาสัจธรรมถนให้ เทียบแท้ประมุขมวล ฯ

๑๓ ประเสริฐเลิศโลกแล้น โลกา
จงจิตมิตรกรุณา แน่ไว้
เป็นต้นกลพฤกษา เสมอเมฆ
อายุติธรรมนั้นให้ สัตว์ช้องสุขเกษม ฯ

๑๔ อาณาประชาราษฎร์ทั้ง กรุงไกร

จักสุขเกษมเปรมใจ ชื่นช้อย
ไมตรีที่ประชุมใน นรนาถ
เป็นบุษบาปรากฏร้อย กลิ่นกลุ่มขจรจาย ฯ

๑๕ รางวัลสรรพสิ่งให้ ไทยทาน

เหมือนกลผลพฤษาหวาน เลียนล้ำ
เป็นที่ภิรมสาร เกษมราษฎร์
เสนีพิริยพลน้ำ จิตช่องสรรเสริญ ฯ

๑๖ ครองภพพลโลกล้ำ ศุภผล

ระงับดับกังวลกล โกรธเกรี้ยว
โลกอวิชชาผจญ มนทโมหะ
กำจัดสลัดสะเลี้ยว อย่าได้ประมุขมา ฯ

๑๗ จักเพียรเบียดราษฎร์ร้อน อย่าทำ

จงสลัดตัดผจงคำ ว่าไว้
ขั้นดีเป็นที่น่า ประมุขสุข
เป็นสวัสดิ์พิพัฒน์ให้ เลิศล้ำไฉนเสมอ ฯ

๑๘ บรุษอาณาจักรทั้ง แดนไตร

ด้วยจิตสนิทเสน่หาใน ผ่องแผ้ว
ดั่งบิดามารดรใจ ไสสุทธิ์
รักษาดินบุตรแล้ว เลิศล้ำใครเสมอ ฯ

๑๙ ความผิตมิตรโทรหเทียน อารธรรม

จงประคองป้องกันสรรพ ชั่วช้า
โทษหนักสลักแสงปลิด ผจงปลิด
หยุดยั้งรักรักหล้า แบ่งให้ทุเลาเบา ฯ

๑๑๐ สัตว์ไต่ไ้โทษร้าย หนุนหนา

เวรกรรมพำพะดุงมา หอบให้
อย่าเอาเขากระคนสา ระพันเพิ่ม
เสมออาตมระดมได้ ลูบแล้วชะโลมลง ฯ

๑๑๑ เจ้าจงปลงรักษะเรื่อง บุรีรมย์

อย่างนี้ศรีสวัสดิชม เฟื่องฟ้า
เสมออสุวรรณค้ำขึ้นบรมพรหม สุธาवास
ผลไว้ในหัตถ์หล้า โลกถ้วนสรรเสริญ ฯ

๑๑๒ บุตรรักอัศวินเจ้า พระจงจำ

ในรสพจนคำอัม - ฤตนี้
เราเผ่าสุริยาทำ มามาก
ตามระบอบประกอบกลชี้ ขอบไว้ในตระกูล ฯ

ในการปกครองบ้านเมืองนั้น พระมหากษัตริย์ ทรงวางรากฐานจริยศาสตร์ที่สำคัญให้ประชาชน ปฏิบัติ คือ ความซื่อสัตย์ที่ปรากฏชัดตั้งแต่ก่อตั้งกรุง ศรีอยุธยา ในสมัยพระรามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) และให้มี พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา คือ การสาบานตนว่าจะ ซื่อสัตย์ไม่คิดทรยศ ถ้าผู้ใดทรยศ คิดคด ไม่ซื่อสัตย์ ก็ได้รับการสาปแช่งให้ได้ภัยพิบัติต่าง ๆ นานา ถ้า ใครสวามิภักดิ์ ซื่อสัตย์ ก็ได้รับผลในทางดี

มีคำสอนทางจริยศาสตร์มากมาย ที่พระสงฆ์ ไทยสั่งสอนประชาชน พระมหากษัตริย์ทรงสั่งสอน จริยศาสตร์แก่ประชาชน ตามแนวพุทธศาสนาและ ปฏิบัติตนเป็นพุทธมามกะเป็นแบบอย่าง

พระองค์ทรงฉลาดในการ “เร่งหาผู้รอบรู้ ทุกการ เฉลียวฉลาดไวโหวหาร ถ่องถ้อย” มาช่วย พระองค์ในการบริหารบ้านเมือง บำรุงการเกษตร การค้าขายทั้งภายในและต่างประเทศ และฝึกปรีอ ทหารให้ชำนาญชำนาญในการศึก สร้างแบบเรียน จินตามณีให้ประชาชนศึกษา มีกฎหมายที่ออกมา เพื่อให้ประชาราษฎร์ปฏิบัติกันเพื่อความอยู่เย็น เป็นสุข ถ้าใครทำผิดกฎหมายถึงโทษเพื่อความสงบ สุขของผู้อื่น และความสงบสุขของบ้านเมือง เช่น ห้ามมิให้ใครข่มเหงราษฎร ให้เจ้าหน้าที่มีมนุษยธรรม เรียกเอาดอกเบี้ยเกินอัตราได้เพียงเดือนเดียว ต่อ

จากนั้นให้เรียกดอกเบี้ยเอาตามอัตราที่กำหนดไว้ในกฎหมาย มีกฎหมายเพื่อใช้ปกครองบ้านเมืองที่ตราออกมาในรัชสมัยต่าง ๆ รวมได้ 1,603 บท ดังนี้
กฎหมายกรุงศรีอยุธยาโดยลำดับรัชกาลมีดังต่อไปนี้

1) แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 มี

1. กฎหมายลักษณะพยาน
2. กฎหมายลักษณะอาญาหลวง
3. กฎหมายลักษณะรับฟ้อง
4. กฎหมายลักษณะลักพา
5. กฎหมายลักษณะอาญาราชฎี
6. กฎหมายลักษณะโจร
7. กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จว่าด้วยที่ดินและสาเหตุ
8. กฎหมายลักษณะผ้าเม็ย

2) แผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มี

1. กฎหมายศักดินาข้าราชการฝ่ายพลเรือน ทหาร และข้าราชการหัวเมือง
2. กฎหมายลักษณะอาญาหลวงเพิ่มเติม
3. กฎหมายลักษณะกบฏศึก
4. กฎมนเทียรบาล

3) แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มี

1. กฎหมายลักษณะอุทธรณ์
2. กฎหมายพระธรรมนูญ
3. กฎหมายลักษณะทาส
4. พระราชกำหนดว่าด้วยธรรมเนียมศาล
5. กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จว่าด้วยเช่าอิมทรัพย์
6. กฎหมายลักษณะอาญาหลวงเพิ่มเติม
7. กฎหมายลักษณะมฤตก
8. กฎหมายลักษณะกู้หนี้

4) แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มี

1. กฎหมายลักษณะรับฟ้องเพิ่มเติม มีกฎ 36 ข้อ ว่า ด้วยคดีความฟ้องร้อง
2. พระราชกำหนดว่าด้วยการฟ้องคดี
3. พระราชกำหนดห้ามมิให้ช่องเสพเมณูชนกรรมกับชาวต่างประเทศ

5) แผ่นดินสมเด็จพระเพทราชา มี

1. กฎหมายลักษณะมูลคดีวิวาท
2. กฎ 26 ข้อ ว่าด้วยจารีตนครบาล
3. กฎหมายลักษณะตุลาการเพิ่มเติม
4. พระราชกฤษฎีกาให้จัดคนสังกัดวัดในจังหวัดพัทลุง

6) แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ มี

1. กฎ 36 ข้อ เกี่ยวกับวิธีพิจารณาความในศาล
2. พระราชกำหนดต่าง ๆ

7) แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ มี

1. กฎหมายลักษณะมูลคดีวิวาท
2. กฎหมายลักษณะทาสเพิ่มเติม
3. พระราชกำหนดต่าง ๆ

สำหรับกฎหมายที่พระเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดไว้ในกฎหมายลักษณะรับฟ้อง พุทธศักราช ๑๘๘๘ มาตรา ๒๐ ความว่า “ให้แต่งทนายแก้ต่างในคดีอาญา” นี้สะท้อนให้เห็นพระอัจฉริยภาพของพระมหากษัตริย์ ที่ยึดหลักสิทธิมนุษยชนอันเป็นหลักสากลที่สำคัญยิ่งในการบริหารบ้านเมืองของไทยหลักสิทธิมนุษยชนนี้ เป็นสิ่งที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานให้แก่พสกนิกรชาวไทย ด้วยพระเมตตาอันสูงยิ่ง มิใช่เป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียกร้องของพสกนิกรแต่อย่างใด ด้วยจุดมุ่งหมายของการปกครองที่บำรุงราษฎร์ให้มีความสุข และยุทธศาสตร์การปกครองที่ทำนุ

บำรุงบ้านเมือง ประกอบพระราชกุศลตามแนวทาง พระพุทธศาสนา สร้างเสริมกำลังทหารและมี สัมพันธไมตรีกับมิตรประเทศดังกล่าว อัญญาจึงมี ความเจริญรุ่งเรืองประชาราษฎร์มีความสุขสำราญ ได้รับกล่าวขานไปทั่วทุกทิศและทุกประเทศส่วนมา นอบน้อมและติดต่อสัมพันธไมตรีดังโคลงที่สะท้อน อยู่ในวรรณคดี **ลิลิตยวนพ่าย** ว่า

“พระมามลายโคกห้ำ เหลือสุข
มาตรยกไทรภพฤ
พระมาบรรเทาทุกข์
ทุกเทศทุกท้าวไท
นอบเนื่อง ฯ

พระมายศยั้งฟ้า ดินชม ชื่นแฮ
มาแต่งไทรรัตน์เรือง รอบห้ำ
พระมาสสมสำกราร เพญโพธิ ไส้แฮ
ใครแข่งใครซ้องถ้ำ ถ่องเอง ฯ ”

ใน **เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าปราสาททอง** บรรยายว่า

“สปรษัตร์ร้อยเอ็ดเมืองภักด กัมเกล้าไอนอรรค
มกุฎจรดบาทา”

กรุงศรีอยุธยาเสมือน

“ดุจสวรรคแลสวรรครำพึง ดุจจุไทรตริง
ภัพไทรตริงษสวรร”

ใน **โคลงทวาทศมาส** พรรณนาถึงอัญญาว่า

“อัญญาศโยกฟ้า ธรณี
เกษมบุรีภูธร ปิ่นเกล้า
ทวาทศสิบสองมี สังเวช
สังวาสเกษมสุขท้าว ท้าวหล้าเสวยรมย์”

ใน **กำสรวลศรีปราชญ์** พรรณนาความรุ่งเรืองของ อัญญาว่า

“อัญญาศยั้งฟ้า ลงดิน แลฤ
อำนาจบุญพรองพระ ก่อเกื้อ
เจดิลอออินทร ปราสาท
ในทาบทองแล้วเนื้อ นอกโสม”

“อัญญาศโยกฟ้า ฟากดิน
ผาดดินพิภพดียว ดอกฟ้า
แสนโกฏบยลยิน หยาดเยื่อ
ไทรรัตน์เรืองรุ่งห้ำ หลากสวรรค

อัญญาไฟโรชได้ ตรีบูร
ทวารรุจिरยงหอ สรห้ำลาย
อัญญาอิงแมนสุร สุระโลก รวงแฮ
ถนัดดุจสวรรคค้ำคล้ายคล้าย แก่ตา ฯ

ยามพลบสงยก๊กก้อง กาหล แม่ฮา
สงยแข่งสงยสาวทรอ ข่าวชู้
อัญญาอิงเมืองทล มาโนช ภูเอย
เขตรตระหลบข่าวรู้ ข่าวสยาม”

ความเจริญรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยา ดูได้จาก **เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา** พระราชนิพนธ์ใน สมเด็จพระนารายณ์มหาราช¹ ที่ทรงพรรณนาว่า

เป็นกรุงรัตนราชพระศาสนา	“จะกล่าวถึงกรุงศรีอยุธยา
เป็นที่ปรากฏภรรณา	มหาดีแรกอันเลิศล้ำ
ทุกบุรุษสี่มามณฑล	สรรเสริญอยุธยาทุกแห่งหน
ทุกประเทศสิบสองภาษา	จบสกกลูกค้าวานิช
ประชาราษฎร์ปราศจากไทยพิศม์	ย่อมนมาพึ่งกรุงศรีอยุธยาเป็นอันคะนียด
ฝ่ายองค์พระบรมราชา	ทั้งความพิกลจริตแลความทุกข์
ด้วยพระกฤษฏีกาทำนุก	ครองขันทีสี่มาเป็นสุข
เป็นที่อาไศรยแก่มนุษย์ในใต้หล้า	จึงอยู่เย็นเป็นสุขสวัสดิ
ทุกนิกรนรชนมนตรี	เป็นที่อาไศรยแก่เทวดาทุกราศี
ประดุจดั่งศาลาอาไศรย	คหบดีชีพราหมณพฤตมา
ประดุจหนึ่งแม่น้ำพระคงคา	ตั้งหนึ่งร่มไทรอันสาขา
ด้วยพระเดชเดชาอาณูภาพ	เป็นที่ลีเลินหาเมื่อกันดาร
ทุกประเทศเขตต์ขันทีบันดาล	อาจปราบไกรทุกทิศาน
กรุงศรีอยุธยานั้นสมบูรณ์	แต่งเครื่องบรรณาการมานอบนบ
อุดมบรมสุขทั้งแผ่นดินพิภพ	เพิ่มพูนด้วยพระเกียรติคະจระจบ
	จนคำรบศักราชได้สองพัน”

คำพยากรณ์นี้กล่าวว่า เมื่อครบศักราชได้สองพัน บ้านเมืองจะแปรผันวิบัติด้วยกษัตริย์และผู้ปกครอง ตลอดจนประชาชนไม่ไฝ่ธรรม ดังคำที่พระองค์บรรยายไว้ว่า

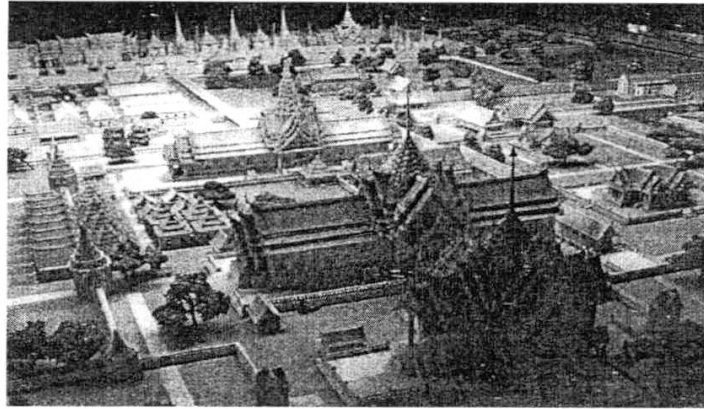
“ครานั้นฝูงสัตว์ทั้งหลาย	จะเกิดความอันตรายเป็นแผ่นดิน
ด้วยพระมหากษัตริย์มิได้ทรงทศพิธราชธรรม	จึงเกิดเข็ญเป็นมหัศจรรย์สืบทุกประการ
คือเดือนดาวดินฟ้าจะอาเพศ	อุบัติเหตุเกิดทั่วทุกทิศาน
มหาเมฆจะลุกเป็นเพลิงกาล	เกิดนิมิตพิศดานทุกบ้านเมือง
พระคงคาจะแดงเดือดตั้งเลือดนง	อกแผ่นดินเป็นน้ำฟ้าจะเหลือ
ผีป่าก็จะวิ่งเข้าสิงเมือง	ผีเมืองนั้นจะออกไปอยู่ไพร
พระเสื้อเมืองจะเอาตัวหนี	พระกาลกู่จะเข้ามาเป็นไส้
พระธรณีจะตีกให้	อกพระกาลจะไหม้อยู่เกรียมกรรม
ในลักษณะทำนายไว้บ่ห่อนผิด	เมื่อวินาศพิศดูก็เห็นสม
มิใช่เทศกาลร้อนก็ร้อนระงม	มิใช่เทศกาลลมมกก็พัด

¹จินตนา ปิ่นเฉลียว เขียนใน **อยุธยาอวสาน** บทกวีรางวัลมูลนิธิจอห์น เอฟ เคนเนดี ว่าเป็นพระนิพนธ์ของพระเจ้าเสือ

มีไช้เทศกาลหนาวก็หนาวลัน
 ทุกต้นไม้หย่อมหญ้าสรวพัด
 เทวดาซึ่งรักษาพระศาสนา
 สัปรุชย์จะแพ้แก่พระชน
 ภรรยาจะฆ่าซึ่งคุณผิว
 ลูกศิษย์จะสู้ครูพัก
 ผู้มีศีลจะเสียซึ่งอำนาจ
 กระบือจะเฟื่องฟูลอย
 ผู้มีตระกูลจะสูญเผ่า
 ผู้มีศีลนั้นจะเสียซึ่งอารมณ์
 พระมหากษัตริย์จะเสื่อมสิงหนาท
 อาลัยจะเลื่องฤชา
 ผู้กล้าจะเสื่อมใจหาญ
 ผู้มีศีลจะถอยจากทรัพย์
 ทั้งอยุศม์จะถอยเคลื่อนจากเดือนปี
 ทั้งพืชแผ่นดินจะผ่อนไป
 ทั้งเพศพรว่านยากก็อาเพศ
 จวงจันท์พรไรไม่อันหอมรส
 ทั้งข้าวก็ยากหมากจะแพง
 จะบังเกิดทรพิศม์มีคตัญญู
 กรุงประเทศราชธานี
 จะอ้างว้างอกใจทั้งไพร่พล
 จะร้อนนอกสมณาประชาราช
 จะรบราฆ่าฟันกันวุ่นวาย
 ทางน้ำก็จะแห้งเป็นทางบก
 แต่สิงห์สารสัตว์เนื้อเปื้อ
 ทั้งผู้คนสรวพัดสัตว์ทั้งหลาย
 ด้วยพระกาลจะมาเผาผลาญแผ่นดิน
 กรุงศรีอยุธยาจะสูญแล้ว
 ไปจนคำรบปีเดือนคินยาม
 กรุงศรีอยุธยาเขษมศุข
 จะเป็นเมืองแพศยาอาทัน

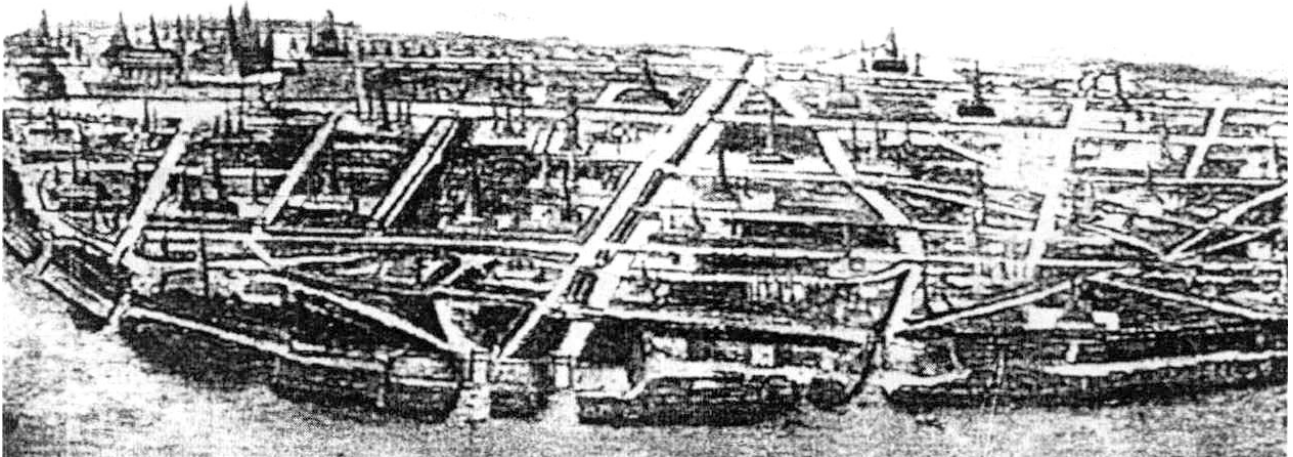
มีไช้เทศกาลฝนฝนก็อุบัติ
 จะเกิดวิบัตินานาทั่วสากล
 จะรักษาแต่คนฝ่ายอกุศล
 มิศตุนจะฆ่าซึ่งความรัก
 คนชั่วจะฆ่าผู้มีศักดิ์
 จะหาญหักผู้ใหญ่ให้เป็นผู้น้อย
 นักปราชญ์จะตกต่ำต้อย
 น้ำเต้าอันลายนั่นจะถอยจม
 เพราะจันทานมันเข้ามาเสพสม
 เพราะสมัครสมาคมด้วยมารยา
 ประเทศราชจะเสื่อมซึ่งยศฤ
 พระธรรมมาจะตกภักดิ์
 จะสาบสูญวิชาการทั้งปวงสรรพ
 สัปรุชย์จะอับซึ่งน้ำใจ
 ประเวณีจะแปรปรวนตามวิไล
 ผลหมากรากไม้จะถอยรศ
 เคยเป็นคุณวิเศษก็เสื่อมหมด
 จะถอยถดไปตามประเพณี
 สรรพพันจะแห้งแล้งเป็นถั่วถั่ว
 ฝูงผีจะวิ่งเข้าปลอมคน
 จะเกิดการกลืนทุกแห่งหน
 จะสาละวนทั่วโลกหญิงชาย
 จะเกิดเข็ญเป็นอุบาทว์นั้นมากหลาย
 ฝูงคนจะล้มตายกันเป็นเปื้อ
 เวียงวังก็จะรกเป็นป่าเสือ
 นั้นจะหลงหลอเหลือในแผ่นดิน
 จะสาบสูญล้มตายเสียหมดสิ้น
 จะสูญสิ้นการนระงสงคราม
 จะลับรัตสมิแก้วเจ้าทั้งสาม
 จนสิ้นนามศักราชห้าพัน
 แสนสนุกนี้ยิ่งล้ำเมืองสวรรค
 นับวันจะเสื่อมสูญเอย”

จบเรื่องพระนารายณ์เป็นเจ้านพบุรีทำนายกรุงแต่เท่านี้ แล้วกรุงศรีอยุธยาถึงซึ่งกาลอวสานด้วยการเผาผลาญ และทำลายของพม่าเมื่อพุทธศักราช 2310

โมเดลจำลอง พระราชวังโบราณกรุงศรีอยุธยา

แหล่งที่มา กิตติ โล่ห์เพชรรัตน์. (2554). **ศึกชิงอยุธยา ก่อนจะล่มสลาย**. กรุงเทพฯ : บริษัททอมรินทร์ บั๊คเซ็นเตอร์ จำกัด หน้า 90.

ภาพกรุงศรีอยุธยา

แหล่งที่มา กิตติ โล่ห์เพชรรัตน์. (2554). **ศึกชิงอยุธยา ก่อนจะล่มสลาย**. กรุงเทพฯ : บริษัททอมรินทร์ บั๊คเซ็นเตอร์ จำกัด หน้าปก.

เมื่อตอนที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าใน พ.ศ. 2310 ถือว่าเป็นกตัญญู ดังนั้นจึงต้อง “**เข้าเชิญองค์โพธิสัตว์มาเป็นเจ้า เป็นปิ่นเกล้าเจ้าแผ่นดินสิ้นทั้งผอง**” โดยที่ พระมหากษัตริย์ คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้นเสมอด้วยพระนารายณ์ผู้มาปราบทุกข์ ดังที่นายสวน มหาเด็กพรรณนาไว้ว่า

- เสมอองค์พระวิษณุ
- ล่องพาหนะครุฑ
- ฤจรรจากเกษียรสมุทร
- เนื้อหน่อพุทธพงศ์กล้า
- รงค์รุท
- สู่หล้า
- มาทวิป นี้แฮ
- ก่อสร้างโพธิญาณ ฯ

เป้าหมายของการปกครองบ้านเมืองนั้นอยู่ที่การทำให้ราษฎรมีความสุข ปราศจากทุกข์และสร้างประเทศให้มีความเจริญ ผู้ปกครองจึงต้องเป็นผู้มีปัญญาและมีทศพิธราชธรรม มิเช่นนั้นแล้ว “ฝูงข้าเฝ้าเหล่าเสนา ชาวประชาข้าแผ่นดิน ชักชวนกันติฉิน ว่าปัญญาเธอโหดเหี้ยม ท้าวไทถอยความรู้ จะเสวยราชย์บ่ออยู่ยืน อำมาตย์เขาข่มขืน ขับออกจากพระพารา” และต้องจัดการให้ประชาชนมีการศึกษาแม้พระราชาก็ทรงศึกษาเพื่อ “เอาพระปัญญาเป็นอาจารย์ ตัดวิมุติสงสัยแล้วสั่งสอน” การปกครองบ้านเมืองย่อมมีกฎหมายกำหนดไว้ไม่ให้คนประพฤดิชั่ว และมีบทลงโทษ ถ้าทำผิดกฎหมายดังเช่น ใน **ปาจิตกumarกลอนอ่าน** กล่าวไว้

“คนหนึ่งในตำรากฎหมายบอก	ก็ย้อนยกมีบทกำหนดหมาย
เมียทำชั่วตัวอยู่ยังไม่ตาย	จับชู้ได้ปรับไหมตามศกดา
ถ้าเมียอยู่ชู้ยังถ้าตัวตาย	จับชู้ได้สืบสมว่าชู้ฆ่า
ให้พี่น้องฟ้องเรียกโจทนา	ถ้าเป็นสัตย์ก็ให้ฆาไปตามกัน”

นอกจากนั้น ก็มีจริยศาสตร์ที่มีรากฐานจากพุทธศาสนาไว้สอนชาวประชาให้ประพฤติดี ดังเช่น มีใน **กฤษณาสอนน้องคำฉันท์** และ**พระโพิสัตรีโกสามภิน** ตลอดจนวรรณคดีไทยแทบทุกเรื่อง การเมืองระหว่างประเทศก็ถือหลักว่า

“เพราะพิภพสองได้	ร่วมไมตรีกัน”
“เป็นสุพรรณแผ่นดิน	เดียวดี
ศรีสวัสดิ์สมบุรณ์ปรี	ทั่วห้อง
พาดินชัยสมนชี	พราหมณ์เพท
ไปมาหาสู่ช้อง	อย่าได้มลทิน”

ปลายรัชสมัยของพระเจ้ากรุงธนบุรีเกิดกบฏ สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก จึงเป็นผู้ปราบปรามความทุกข์ร้อนทั้งปวง แล้วทรงปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงพระนามว่า **พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** ผู้เสมอพระนารายณ์อวตารมาบำบัดทุกข์ ดังที่พรรณนาไว้ใน สามกรุง ว่า

“แกลงปางวุ่นวายภายใน	เกิดขบถบัดใจ
ขบถก็ปลดปฐพีรินทร์ ฯ	
แกลงปางว่างเจ้าแผ่นดิน	ร้อนแพรกเหล็กติด
ประหนึ่งประลัยไฟกัลป์ ฯ	
แกลงปางปิ่นทักกลับทัน	สมภารท่านพลัน
ระงับกบฏปีศา ฯ	
แกลงปางไปรงจิตปลิดจา	บัลย์ใจในกา
ลเมื่อเสด็จมาดล ฯ	
แกลงปางปิ่นณรงค์ทรงพล	ยังยั้งฝั่งชล
ประทับพพลาวพวาคาร ฯ”	

ปางปวงประชา	ยินดีปรีดา	เจ้าใหม่ใจมา
ท้าวหน้าเบิกบาน	เหตุอันป็นปวน	ทบทวนมานาน
ลัมลูกคลูกคลาน	ปลิดปลดหมดไปฯ	
เดชาภินิหาร	ดั่งองค์อวดดาร	ไม่มีทัดทาน
แก่งแย่งแคลงใจ	เหล่าข้าราชการ	สำราญเหตุภัย
ฝายน้ำฝายใน	นบน้อมพร้อมกัน ฯ	
เชิญเสด็จเสวยราชย์	เอี่ยมโอโอภาส	บัลลังก์ดั่งอาศน์
อำไพในสวรรค	ปกป้องครองกรุง	บำรุงเขตชั้นศัพท์
ปลุกปลุกสุขสันต์	แซ่ซ้องสรรเสริญ ฯ	
ทรงเห็นราบคาบ	จึงโปรดให้ทราบ	โดยคุณนิภาพ
ว่ารับอัญเชิญ	ธำรงสมบัติ	สืบกษัตริย์ดำเนิน
จูงรัฐจำเวิญ	จิรัฏฐิติกาล ฯ	

แจ่มรัฐจรัสภาคพื้น	ภูพิศุทธ์
เริ่มรัชกาลพระพุทธ	ยอดฟ้า
ยู่เหยียดดุจเพลิงจุด	พลันขจัด
ปลั่งประเคราะห์เหมาะหม้า	ใหม่เลี้ยงเวียงอมร ฯ ”

พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองรัฐมีหน้าที่ขจัดทุกข์ บำรุงสุข ให้ประชาชน และป้องกันบ้านเมือง ตลอดจนทำให้บ้านเมืองเจริญ ดังที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีพระราชดำรัสไว้ใน **นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง** ว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภก	ขอยกพระพุทธศาสนา
จะป้องกันขอบเขตพสุธา	รักษาประชาแลมนตรี”

เป้าหมายการปกครองบ้านเมืองดังกล่าวนี้มีปรากฏในวรรณคดีแทบทุกเรื่อง ดังเช่น ในบทละครเรื่อง พระร่วงก็มีเช่นที่กล่าวมาแล้วนี้ว่า

“ที่ท่านเชิญเราขึ้นทรงราชย์
 เถลิงอาสน์สุขโขทัยสโมสร
 เราจะประศาสน์การนคร
 ให้ประชาชนนิกรสุขสราญ”

พระมหากษัตริย์ผู้เปรียบเสมือนพระโพธิสัตว์อวตารมาบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎรนั้น จะต้องมิตทศพิธราชธรรม

การสร้างความสำเร็จให้บ้านเมืองนั้น พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงกระทำอย่างต่อเนื่องมา ดังปรากฏตัวอย่างในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ทรงปฏิรูประบบราชการทหาร

การคลัง การศึกษา สร้างถนน สร้างทางรถไฟ โทรเลข ทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ประชาชนมีความสุขสำราญ

ความสัมพันธ์กับต่างประเทศนั้นก็ถือหลัก ดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินตามทีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกล่าวไว้ ดังที่บรรยายอยู่ใน **สามกรุง** ว่า

ทางไมตรีกับฝรั่ง	ตั้งสมเด็จพระชนก	ยกเป็นแบบดำเนิน
จำเริญรัฐประศาสน์	เบญจมราชทางอนุวัตน์	หลายพหิรัฐต่อติด
สนิหสันถวไมตรี	มีสัตยญาค้าขาย	ขยายออกไปให้กว้าง
ทรงเรียกจ้างผู้ชำนาญ	เชิงราชการต่างแผนก	ให้แรกเริ่มเฟื่องงาน
ในเฉพาะกาลหัวต่อ	ทางกอบก่อหลายนัย	อาไศรยชาวต่างประเทศ
อันอวยเลศรอบรู้	กว่าจะมีไทยผู้	ช่วงใช้ได้พอ การแฮ ฯ
ไมตรีส่วนพระองค์	ทรงสืบส่อต่อติด	กับชนทิศ
อัสดงคต	ปรากฏนามภุธร	ขจรไปในยุโรป โอบถึงทวีป
อเมริกา	แขกเมืองมาเยี่ยมเยียน	เจ้ายุโรปเียนหลายองค์
หลายราชวงศ์	หลายประเทศ ฯ	
อนึ่งภูเบศร์เสด็จประพาศ	เยี่ยมจอมราชฐ์ในยุโรป	
โกบประโยชน์ไสตติผล	ไม่มีคนไทยใด	ได้เคยไปเที่ยวถ้วน
สังเกตเหตุการณ์ล้วน	ดังให้ได้ยล	ทั่วเอย ฯ

การปกครองแบบประชาธิปไตยนี้ เริ่มมีมาแต่สมัยรัชกาลที่ห้า ดังที่พระกนิษฐาภรณ์หมื่นมหิศรราชหฤทัยทูลถามว่า

“สังเกตพหิเทศสร้าง ไสตติ

โยงนิยามตามคติ แต่งกว้าง
สมญาประชาธิปไตย ปิดยะ
เราจะลองดูบ้าง แบบนั้นฤไฉน”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่า

โบราณท่านว่าช้า ย่อมจะได้สองพริ้ว
เพลิสแท้ทางภาษิตเอยฯ
หุนหันพลันแล่นเข้า เหยียบหล่มจมลึกเท้า
ยากแท้จักถอนฯ

จึงมีพระราชดำรัสตอบพระเจ้าน้องยาเธอว่า

เราไทยในแหล่งนี้ ลำเนา รัฐนา
อ่อนหดปรัชญาเยาว์ แบนย่อมน
การเมืองเครื่องมินเมา มีมาก
แม้ว่ายังไม่พร้อม เพลียงพล้ำทำเสียฯ

เสรีมิให้ก่อน เวลา ควรแฮ
เมื่อราชภุภร์ปราศศึกษา ส่องแจ้ง
ความสุกก่อนห้ามมา มัวมืด
เหตุที่ปัญญาแล้ง ย่อมร้างทางเจริญฯ

พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงขยายความว่า

ใจความตามดำรัส ใคร่ออกอรรถอธิบาย ขยายให้เห็นแจ่มแจ้ง ในที่เสรีแห่ง เทียบถ้อยทำนอง นี้

เสรีมีเมื่อไร ปัญญา
ปทีปส่องส่องทางพา เฟ่งก้าว
อำนาจปราศวิชชา ชูชก
รังแต่จักหักร้าง เห่อรังพังทลาย ฯ
บางคนกลมมุ่งฉ้อ โฉงเฉง
ประกาศาตมเอง อาจเอื้อม
เสรีบมีเพลง พลัดเพลิน
วางใหญ่ไว้แ่งเงื่อม เงื่อนโค้งโกงกลฯ

ไขหลักชักเชิดซี้	ชวนใจ	ความเปลี่ยนแปลงนับตั้งแต่	เสรี เริ่มแฮ
พวกมากลากกันไป	ปลุกป้อน	เคลื่อนขยับหลบเลมอมี	มากเพื่อ
น้อยผู้จะรู้นัย	ความคิด	คั่นโอลิกากี๋	กำหราบ
ช่วยชาติเพื่อกวาดต้อน	ประโยชน์ไว้ในตน ฯ	ที่สุดดิกเตเตอร์	เดิบกล้าบารมีฯ
ให้แยบแอบอ้างซื่อ	ชนหลาย	ศึกษาทั่วบ้านทั่ว	เมืองไทย
ยื้อแย่งตำแหน่งนาย	หนีบแน่น	แม้ว่ามีเมื่อไร	เมื่อนั้น
จำโนษโฆษณสาย	สนจมูก	ประชาธิปไตยใน	ประเทศ
หมู่หิงส์วิ่งเต้น	ไต่เต้าตีนตาม ฯ	จึงจะยึดรากหมั้น	หมดม้างทางมารฯ
เสรีมีไม่ซ้ำ	ชิมรศ	วิชาประชาธิปไตยเพียง	พอใจ
แปรธาตุฝาดเฟือนกรด	กัดลิ้น	ฟังสดับตรับนิตินัย	นิตยซ้อม
โอบอุ้มหุบอุบิบหด	หัวหู่	นำป้อนราษฎรไป	แต่ขณะ นี้นา
อ่อนจิตศิครลั่น	สุดแล้วเสรี ฯ	รุ่นน่าน่าจักพร้อม	พรั่งแผ้วแนวทาง ฯ
เปลี่ยนเป็นหมูน้อยหนีบ	อำนาจ ไว้นอ		
เปิดป่าวข่าวช่วยชาติ	เชิดหน้า	กล่าวจะนี้ไซ้ไซ้ดำรัส	แห่งจอมกษัตริย์โดยคำ
ปวงชนย่นคิ้วขยาด	ขยักขย่อน	แต่โดยทำนองความ	คำทูลถามทรงแถลง ไม่เคลือบ
ลั่นอยากรากไม่กล้า	กลับค่านการเมือง ฯ	แคลงมิดเมี้ยน	คำราชอาจเทียบเทียบ ที่ถ้อยดูแถลง
อัลปขนาริปัตย์เกล้า	กำเรียง	นี้แลฯ	
แปลว่าสุดแต่เสียง	ส่วนน้อย	พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระ	จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีต่อไปอีกว่า
ทวยราษฎรปราศสำเนียง	ในราชรัฐ		
ส่วนมากปากหุบน้อย	หอกจ้องจ้องภัย ฯ		
ไปนานพาลอาจเอื้อม	อาชญา	บำรุงหลายอย่างแล้ว	รัชกาล นี้นา
หยิบรัฐธรรมนุญา	ปิดตู้	ไทยล้ำสำราญนาน	นอบน้อม
บ้ายเปียงเยียงเอกา	ธิปัตย์	ไปควรดวนรังควาน	ความสงบ
สิทธิ์ขาดอำนาจผู้	เพ่งปลิ้นคนเดียว ฯ	คอยเมื่อศึกษาพร้อม	เพริศหมั้นปัญญาฯ
เอการิปัตย์เทียบ	ทางฉิบ หายฮา	สามสิบปีข้างน่า	นึกเห็น
คือดิกเตเตอร์ซิป	เชิดชั้น	โอกาสปาลีเมนต์	เหมาะไกล์
เสรีที่ยกหยิบ	มากล่าว	ฉัฐราชย์อาจจักเป็น	ปฐมฤกษ์
เป็นแต่เพียงหมอกัน	ไม่ให้ใครเห็น ฯ	เริ่มรัฐธรรมนูญไว้	โรคร้ายภายหลังฯ

ครั้นต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ เพื่อให้ประชาชนมีการศึกษา มีปัญญา และได้ทดลองฝึกหัดการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ดุสิตธานี ดังที่พรรณนาไว้ใน **สามกรุง** ว่า

พระมหาวชิราวุธ	มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	ไม่ชมมุขมัวพระกมล
เชิงปรงชนชาติไทย	เพื่อกาลไกลอนาคต	ทรงออกบทบริหาร
บังคับการศึกษา	เสริมปัญญาราษฎร	ปลุกสหกรณ์เผยแผ่
แก่ประชาธิปไตย	ให้ฝึกหัดไปพลาง	วางบัญญัตินามสกุล
เป็นทางหนุนสำนึก	รำลึกเผ่าพันธุ์ไทย	ผู้ภูวนัยนิตยน้อย
นำหทัยให้พร้อม	พรักไว้ในอนา	คตนาฯ

ศึกษาสาธิตแท้	ทรงวิธ นานา	สหกรณ์การหัดให้	เห็นทาง
มีพระราชบัญญัติ	แยกได้	สภาย่อมค่อยทำพลา	เพื่อไว้
ภาคปฐมมัตถมจัด	แจกส่วน	เที่ยงเทียบระเบียบวาง	เป็นแบบ
ภาคอุดมบ่มใช้	เข็ดขึ้นปริญญา ฯ	ประชาธิปไตยจัดได้	ตั้งนี้มีแนว ฯ

ครั้นต่อมาในสมัยรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเรื่องประชาธิปไตย ดังข้อความที่พรรณนาไว้ใน **สามกรุง** ว่า

สิ้นรัชกาลที่หก	พระปกเกล้าครองกรุง	ผดุงอาณาประชาราชน
พระกมลน้อมนำไป	ในทางประชาธิปไตย	แบบกษัตริรัฐธรรมนูญ
หวังเพิ่มภูผาสุก	ปลูกเสรีที่ควร	ทรงสอบสอนลักษณะ
ระบอบแบบปฏิบัติ	จัดกรรมการองคมนตรี	ใช้วิธีรัดกุม
การประชุมปรึกษา	ตามแบบปาลีเมนต์	ให้เห็นเป็นตัวอย่าง
เครื่องสว่างคร่ำไว้	เพื่อประโยชน์โปรดให้	แก้ตัวคราวควร ฯ
ตรัสให้สืบหลายสาย	กฎหมายรัฐธรรมนูญ	อันเป็นมูลนิติธรรม
ประจำหลายพิเทศ	จำแนกเลศหลายแบบ	มีเยี่ยงแบบนานา
ที่ปรึกษาหลายนาย	ถวายนความเห็นต่างกัน	ปฤษฎณาอันยกย่อน
พอเกิดการแทรกซ้อน	เมื่อร้อยห้าสิบปีเอย ฯ	

แต่แล้วคณะราษฎรก็ทำการปฏิวัติ ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ เมื่อ พ.ศ. 2475 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานให้ นับว่าไทยได้ปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่นั้นมา

ในช่วงเวลา 65 ปี ตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. 2475 จนถึง พ.ศ. 2540 ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญใช้ปกครองบ้านเมืองมาแล้ว 15 ฉบับ แต่ว่ารัฐธรรมนูญเหล่านั้นล้วนแต่สร้างกันด้วยกลุ่มบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น

ประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการสร้างรัฐธรรมนูญเหล่านั้นเลยจนมาถึงรัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 ที่สภาร่างรัฐธรรมนูญ (ส.ส.ร.) ที่มีนายอุทัย พิมพ์ใจชน เป็นประธานสภาร่างรัฐธรรมนูญ และมีนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นประธานยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 นี้ฉบับที่ประชาชนทุกหมู่เหล่ามีโอกาสร่วมกันสร้างรัฐธรรมนูญ และมีชื่อเรียกอย่างเต็มปากว่า **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับประชาชน**

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับประชาชนนี้ รัฐสภาที่มีนายมีชัย ฤชุพันธุ์ ประธานวุฒิสภาทำหน้าที่เป็นประธานที่ประชุมรัฐสภาได้

ประชุมพิจารณาลงมติให้ความเห็นชอบ เมื่อวันที่ 27 กันยายน พ.ศ.2540 เวลา 11 นาฬิกา 9 นาที 30 วินาที

นายมีชัย ฤชุพันธุ์ ประกาศว่ามีสมาชิกวุฒิสภา 578 คน เห็นชอบรัฐธรรมนูญ มีผู้ไม่รับ 16 คน มีผู้ไม่ออกเสียง 27 คน ที่เหลือ 40 คนไม่เข้าร่วมประชุม รวมจำนวนสมาชิกวุฒิสภาทั้งหมด 651 คน นับว่ามีผู้ออกเสียงรับรัฐธรรมนูญฉบับประชาชนนี้อย่างมากมาย แจกแจงได้ดังนี้

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนทั้งหมด

393 คน เห็นชอบ 360 คน ประกอบด้วย

พรรคประชาธิปัตย์	123	คน
พรรคความหวังใหม่	116	คน
พรรคชาติพัฒนา	50	คน
พรรคชาติไทย	39	คน
พรรคกิจสังคม	19	คน
พรรคเอกภาพ	5	คน
พรรคเสรีธรรม	4	คน
พรรคมวลชน	2	คน
พรรคพลังธรรม	1	คน
และพรรคไทย	1	คน

ส่วนสมาชิกวุฒิสภาจำนวนทั้งหมด 258 คน เห็นชอบมีจำนวน 218 คน

ในวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2540 เวลา 17 นาฬิกา 30 นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับประชาชน มีผลบังคับใช้มาถึงพ.ศ. 2560

การปกครองแบบประชาธิปไตยจะสำเร็จได้ก็อยู่ที่การศึกษาของประชาชนเป็นสำคัญที่จะต้องเข้าใจว่า ประชาธิปไตยนั้นคือ การที่ประชาชนจะต้องมีคารวธรรม สามัคคีธรรม และปัญญาธรรมตามที่ท่านศาสตราจารย์ ดร.สาโรช บัวศรี อธิบายไว้ และประเทศชาติจะเจริญได้ก็อยู่ที่ความสามัคคีของคนในชาติ ตามที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสอนไว้ในบทละครเรื่อง **พระร่วง**ว่า

“ขอแต่ให้เสนาพฤตมาจารย์

สมัครสมานสามัคคี

อย่าเห็นแก่ตัวมัวพะวง

ลุ่มหลงศศยาไม่ควรที่

อย่าต่างคนต่างแข่งกันแย่งดี

อย่าให้ช่องไพร่ที่มั่งร่ำรวย

แม้เราศศยากันและกัน

ไม่ช้าพลันจะพากันฉิบหาย

ระวังการยุยงส่งร้าย

นั่นแหละเครื่องทำลายสามัคคี

คณะใดศัตรูผู้ฉลาด

หมายมาตรทำลายให้เร็ววี

ก็ยุแยกให้แตกสามัคคี

เช่นกษัตริย์ลิจฉวีวงศ์โบราณ

พราหมณ์ผู้เดียวรับใช้ไปยุแยก

สวระเนนยุญาติให้แตกฉาน

จนเวลาศัตรูจู่ไปราญ

มัวเกียกกันเสียการ, เสียนคร

ฉะนั้นชาวไทยจงร่วมรัก

จงร่วมสมัครสโมสร

เอาไว้เผื่อเมื่อมีไพร่อญ

จะได้สู้ศัตรูด้วยเต็มแรง

ไทยร่วมกำลังตั้งมั่น
 จะสามารถป้องกันชั้นแข็ง
 ถึงแม้ว่าศัตรูผู้มีแรง
 มายุทธ์แย้งก็จะปลาดไป
 ขอแต่เพียงไทยเราอย่าผลาญญาติ
 ร่วมชาติร่วมจิตเป็นข้อใหญ่
 ไทยอย่ามุ่งร้ายทำลายไทย
 จงพร้อมใจพร้อมกำลังระวังเมือง
 ให้นานาภาษาเขานิยม
 ชมเกียรติยศฟูเฟื่อง
 ช่วยกันบำรุงความรุ่งเรือง
 ให้ชื่อไทยกระเดื่องทั่วโลก
 ช่วยกันเต็มใจฝึฝดุง
 บำรุงทั้งชาติศาสนา
 ให้อยู่จนสิ้นดินฟ้า
 วัฒนาเกิดไทย ไชโย !”

**ความสามัคคีเป็นเรื่องที่สำคัญที่คนใน
 ชาติจะต้อง “รู้จักสามัคคี” ดังที่พระบาท
 สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมี
 พระบรมราโชวาทไว้ จึงจะช่วยกันสร้างชาติไทย
 ให้เจริญ**

**ปัจจุบันมีตำราว่าด้วยปรัชญาการเมืองอยู่
 ในสังคมไทยมากมายสมควรที่จะหยิบยกมาอ่าน
 กันได้ตลอดเวลา เพื่อช่วยกันพัฒนาประชาธิปไตย
 ของชาติไทยให้เจริญมั่นคงถาวรตลอดไป**

การนำมาใช้

ในการเลือกผู้ปกครองประเทศ หรือผู้บริหาร
 ประเทศ ผู้บริหารสถานศึกษา ต้องเลือกบุคคล
 ที่ประกอบด้วย สติปัญญาและมีทศพิธราชธรรม
 10 ประการ ได้แก่ 1. การให้ทาน 2. ความ
 ประพฤติที่ดีงาม 3. ความเสียสละ 4. ความซื่อสัตย์
 5. ความอ่อนโยน 6. ไม่หมกมุ่นในความสุขสำราญ
 7. ความไม่โกรธ 8. ไม่ข่มเหงเบียดเบียนผู้อื่น
 9. มีความอดทน 10. ความไม่คลาดธรรมตลอด
 จนมีการจัดให้ประชาชนได้มีการศึกษาอย่างดี จึง
 จะทำให้ประเทศชาติมีประชาธิปไตยที่แท้จริง คือ
 การมีคารวธรรมมีสามัคคีธรรม และมีปัญญาธรรม
 ประเทศชาติจะก้าวหน้าและอยู่รอดได้ด้วยการที่
 ประชาชน “รู้จักสามัคคี” ซึ่งเป็นหน้าที่ของสถาน
 ศึกษาต้องพัฒนาผู้เรียนให้มีน้ำใจของประชาธิปไตย
 และมีความรักสามัคคีต่อกัน

สำเร็จ บุญเรืองรัตน์

บรรณานุกรม

- กิตติ โล่ห์เพชรรัตน์. (2541). **ศึกชิงอยุธยา ก่อนจะล่มสลาย**. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทอัมรินทร์ บุกเซ็นเตอร์ จำกัด.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2551). **ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ซ่อม” ฉบับเก่า “สร้าง” ฉบับใหม่**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.
- สำเร็จ บุญเรืองรัตน์. (2549). **ปรัชญาในวรรณคดีสมัยธนบุรี**. กรุงเทพมหานคร : SUNPRINTING.